

Varga Krisztina

Erzsébet királyné, egyetemünk egykori névadója A kiállítás tárgyi emlékei

Az egyetem Pécsre költözésének 100 éves évfordulója alkalmából a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya *Erzsébet királyné, egyetemünk egykori névadója* címmel rendezett kiállítást. A tárlat koncepciója az volt, hogy bemutassa Erzsébet királyné emlékezetének a továbbélését a pozsonyi, majd a pécsi években egészen 1947-ig, amikor a tudományegyetemek nevéből törölték a személyneveket, és így a hozzájuk köthető ünnepi alkalmak is megszűntek.

A 2023. április 28-án megnyílt tárlat a Klimó Könyvtár kanonoki termének hat vitrinjében kapott helyet, ami a kamarakiállítás számára történeti környezetet biztosított. A kiállított dokumentumok és tárgyak (képeslapok, újságcikkek, fényképek, meghívók, leckekönyvek, emlékérmék és maga az Erzsébet-serleg) sokszínűsége változatos témákat felölelve engedett bepillantást a királyné kultuszának továbbélésébe. A tárlat tematikus bontásban, ugyanakkor nagyjából kronologikus sorrendben dolgozta fel a rendelkezésre álló anyagot. Bemutatta az egyetem névadásának körülményeit és a korai pozsonyi éveket, áttekintést adott az Erzsébet-névünnepek és az Erzsébet Egyetem Barátainak Egyesülete történetéről, végül pedig megjelenítette az Erzsébet királynéhoz kötődő tárgyakat és emlékeket. Időközben megjelent a kiállítás katalógusa is.¹

1. kép – A kiállítás megnyitó ünnepsége

¹ A katalógus elérhetősége: <https://tgyoblog.lib.pte.hu/erzsabet-kiallitaskatalogus/> [2024.09.23.]

A kiállításból virtuális tárlat is készült, amely megtekinthető a TGYO blogoldalán.² A virtuális kiállítás a Qulto Storytelling alkalmazás segítségével jött létre, és bizonyos tekintetben bővebb anyagot mutat be, mint a múzeumi tárlat. Néhány tárgy ugyanis helyhiány miatt nem kerülhetett bele a vitrinekbe, illetve előfordult az is, hogy egy-egy dokumentumnak több oldala is érdekes adalékkal szolgált, ám értelemszerűen a kiállítóhelyen csak egy nézőpontból szerepelhetett. A virtuális kiállításban szereplő érdekességekre az adott helyen még ki fogok térni.

A kiállítás a pozsonyi időszakot elsősorban változatos dokumentumok segítségével idézte fel: a vitrinben több képeslap, illetve fényképmásolat is helyet kapott, amelyek a pozsonyi egyetemi oktatás helyszíneit ábrázolták, illetve látható volt még az uralkodópár, valamint az Erzsébet nevet kérelmező Kumlik Emil könyvtáros fényképe is. A bemutatott iratok közé tartozott egy korábbi pozsonyi egyetemalapítási kísérlethez köthető kérvény is, amely ekkor még József főherceg nevét szerette volna engedélyeztetni egy jövőbeni helyi felsőoktatási intézmény számára. A vitrinben szerepelt még az első tanév tanrendje, az egyetem megnyitása alkalmából a hazai és külföldi egyetemekről érkezett üdvözlő iratok gyűjteménye, Herzog Ferenc nyilvános rendes tanár kinevezése a belgyógyászati tanszékre és klinikára, valamint egy boríték a pozsonyi magyar királyi Erzsébet Tudományegyetem pecsétlenyomatával.

A korszak tárgyi emlékei közé tartozott a vitrinben kiállított rektori lánc, illetve a tárló mögött elhelyezett heroldpalást és a hozzá tartozó kalap. Szigorúan véve egyik sem a pozsonyi években keletkezett, ám mindegyiken megtalálható Pozsony városának címere. Az Erzsébet Tudományegyetem rektori és dékáni lánc az 1920-as években készült Rott Nándor veszprémi püspök adományának köszönhetően, a díszruhá pedig az intézményt az 1938. évi Nemzetközi Eucharisztikus Világkongresszuson képviselő résztvevők számára varrták. Az egyetem tanácsülési jegyzőkönyvei magyarázatot adnak a ruhák stílusára. A pedellusi öltözetet a Képzőművészeti Főiskola rektora, Megyer-Meyer Antal tervezte, és mivel az egyetem alapítására Nagy Lajos uralkodása alatt került sor, az az Anjou heroldok öltözetét mintázza. A ruházaton látható kereszt a középkori pécsi egyetem pápai alapítását jelzi. Az egyetem későbbi történetére a pedellusi díszruha hátoldalán látható két város címere utal.

A második vitrinben bemutatott tárgyak az egyetem névváltozatait elevenítették fel. Az Erzsébet Tudományegyetem neve ugyanis az 1912. évi alapítását követően többször is megváltozott, rendszerint egy-egy jelentős politikai fordulat következtében, amelyek legtöbbször az intézmény életére is komoly hatást gyakoroltak.

A névváltozásokat főként különféle iratok dokumentálják, így a tárlóban kiállításra került tárgyak többsége fejléces papír, leckekönyv vagy bizonyítvány volt. Emellett he-

2. kép – Egyetemi díszruha Pozsony és Pécs címerével

² A virtuális kiállítás elérhetősége: <https://tgyoblog.lib.pte.hu/erzsebet-kiralyne/> [2024.06.12.]

lyet kapott a tárlaton az első tanévnnyitó fényképe, illetve a jogi kar, valamint az Erzsébet Kollégium épületéről készült fotó is. A tárgyi emlékek egyik figyelemre méltó darabja az egyetem Pécsre költözését megörökítő emlékérem volt, amelyet az Egyetemi Tanács készíttetett 1925-ben. Az emlékérmét Markup Béla tervezte. Előlapján Erzsébet királyné portréja, míg hátoldalán Patrona Hungariae alakja látható, aki kezeit két egymással kezét fogó, diákruhás fiatal férfi vállain nyugtatja. Kétoldalt a pozsonyi vár és a pécsi székesegyház, legalul a két város címere található. Körirata: „Pozsonyi alapításának és Pécsre költözésének emlékére 1914–1924”. A tárlaton kiállított emlékérmek egyike Holub József jogász-, a másik Ángyán János orvosprofesszoré volt.

A tárlat kortörténeti szempontból érdekes darabja volt az az anyarozs tárolására szolgáló gyógyszeres dobozka, amely – felirata szerint – a Magyar Erzsébet Tudományegyetem gyógyszerteréből származott. Mivel ez az elnevezés viszonylag rövid ideig volt érvényben, a tárgy valamikor 1945 márciusa és 1947 áprilisa között lehetett forgalomban.

A névváltozatok tárgyalása kapcsán viszonylag jelentős eltérés volt tapasztalható a kamarakiállítás és a virtuális tárlat között, utóbbi bővebb anyagot ölel fel. Az online kiállítás egyik kivételes darabjának számít Dergovich Dezső orvostudományi hallgató lecke-könyve, aki 1946 szeptemberében iratkozott be az egyetemre, végbizonyítványát pedig 1954 májusában szerezte meg. Leckekönyvének lapjain nyomon követhetők az egyetem névváltozásai. Az első oldalon még az m. kir. Erzsébet Tudományegyetem rektora köszönti az olvasót (feltehetőleg volt még raktáron néhány korábban használatos lecke-könyv), ám a következő oldalon a bemutatott érettségi bizonyítvány számát már a „*Magyar Erzsébet Tudományegyetem Quaestura*” feliratú pecsétel látták el, amelyen a „királyi” jelzőt egyszerűen kitakarták. A későbbi oldalakon a „*Tudományegyetem Orvosi kara Pécsen*” feliratú bélyegző szerepel, itt is egyértelmű a kitakarás. Az 1948/49-es tanévnél már elkészülhetett az új, „*Pécsi Tudományegyetem*” feliratú bélyegző, a végbizonyítványon pedig már az orvosi kar különválásával és egyetemmé alakulásával létrejövő Pécsi Orvostudományi Egyetem pecsétje szerepel.

A kiállítás harmadik tárlója az Erzsébet-névünnepeket elevenítette fel. Erzsébet királyné 1898. szeptember 10-i halálát követően emlékét már a következő hónapban törvénybe iktatták (1898. évi XXX. törvénycikk). Október 4-én jelent meg Wlassics Gyula vallás- és közoktatási miniszter körrendelete „*megdicsőült Erzsébet Királyné császári és királyi Felsége emlékeztetének évenkénti iskolai megünneplése tárgyában*”. Az ebben foglaltak szerint Erzsébet napján minden évben méltó gyászünnepélyt kellett tartani a hazai tanintézetekben, ahol istentisztelettel, majd ünnepi beszéddel emléketnek meg az elhunyt királynéről. A rendelkezés értelmében az ünnepélyt Kölcsey *Himnusa* zárta le. Bár a téma kapcsán igen egysíkú forrásanyag állt rendelkezésre, bemutatása azért volt fontos a szervezők számára, mert ez volt az egyik legkézzelfoghatóbb megnyilvánulása az Erzsébet-kultusz továbbélésének az egyetem Pécsre helyezését követően. Az Erzsébet Tudományegyetem hagyományosan minden év november 19-én, Erzsébet napján emlékezett meg az egyetem névadójáról. Az ünnepségek évente hasonló forgatókönyv szerint zajlottak. Az ünnepi közgyűlést megelőzően a résztvevők délelőtti ünnepélyes szentmisén vettek részt, ami a pécsi időszaktól az egyetemi templomban zajlott. Ezután került sor az egyetem Rákóczi út 80. szám alatti aulájában az ünnepi közgyűlésre. A hallgatóság elsőként a regnáló rektor emlékbeszédét hallgatta meg, amelyben általában Erzsébet királyné emlékeztetéről, valamint a magyarokhoz fűződő viszonyáról esett szó. A beszédekben nemcsak a névadó emlékét

idézték meg, hanem valamely jeles történelmi személyiség vagy művész évfordulója, illetve emlékére esetén ők is kiemelt helyet kaptak az ünnepség során. Ezt követően az ünnepi közgyűlés műsora egy vagy több tudományos előadással folytatódott. Ezt rendszerint azon kar dékánja tartotta, amely karról a rektort megválasztották. Néhány alkalommal az új nyilvános rendes tanárok székfoglaló előadásai is emelték az ünnepségek tudományos jellegét.

Az elmondottakból következik, hogy a témához illeszkedő anyag elsősorban dokumentumokat foglalt magában. A vitrinben az Erzsébet királyné tiszteletére tartott ünnepélyes közgyűlések iratai, meghívók, műsortervek voltak láthatók.

A tárlat egyik legkiemelkedőbb tárgyi emléke az úgynevezett Erzsébet-serleg volt, amelynek megrendelése az Erzsébet Tudományegyetem Barátainak Egyesülete nevéhez kötődik. Az egyesület 1921 decemberében alakult meg Heim Pál javaslatára. Célja az volt, hogy a volt tanítványokat és az egyetem iránt érdeklődőket szorosabb kapcsolattal az egyetemhez fűzve forrásokat tudjanak előteremteni a fejlesztésekhez.

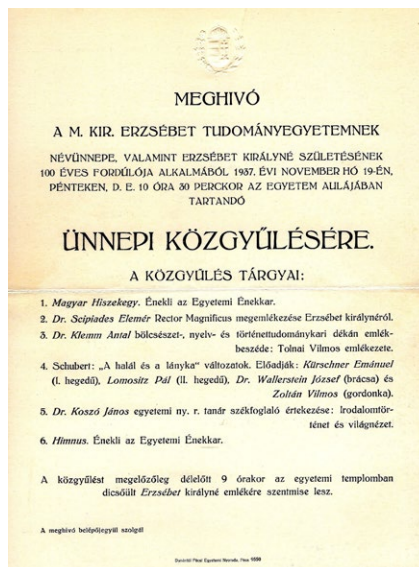

4. kép – Az Erzsébet Tudományegyetem Barátainak Egyesülete Erzsébet-serlege

A kezdeti lelkesedést követően azonban lassan megszűnt az egyesület érdemi működése, ezért Scipiadés Elemér 1937/38-as rektori programjában a baráti egyesület felélesztését tűzte ki célul. Az egyesület új elnökévé Keresztes-Fischer Ferenc belügyminisztert, ügyvezető-elnökévé pedig a mindenkori rektort választották. Az alapító tagok egy összegben 100 pengőt, a rendes tagok évi 4, később pedig 5 pengőt fizettek tagdíjként. A tagdíjon felül jelentős adomány, 1300 pengő érkezett Esterházy Pál hercegtől és a Pénzügyi Központtól. Ebből készítette el az egyesület az Erzsébet-serleget.

A tárgy készítésének célja az volt, hogy az egyesület részére kötelezően előírt januári közgyűlésen kívül még egy alkalommal, egy neves személyiség serlegbeszéde kapcsán összegyűjthesék azon személyeket, akik érdeklődnek az egyetem ügyei iránt. Az alkalomra készített serleg tetején Erzsébet királyné alakja, a talpazaton Pécs, Pozsony és az Anjou-ház zománc címere látható. A tetőn körbefutó felirat az egyetem négy karára emlékeztet: „*Philosophia, Jurisprudentia, Theologia, Medica*”. A kiállításon bemutatott fényképeken az egyesületet újjáalakító Scipiadés Elemér, illetve a serlegbeszédet tartó Keresztes-Fischer Ferenc, Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát és Imrédy Béla egykori miniszterelnök volt látható.

Az 1938-as újjáalakuló közgyűlésen adták át az Erzsébet Tudományegyetem Barátainak Egyesülete által alapított emlékérmét, amelyet minden évben annak a személynek kíván-

3. kép – Meghívó az 1937-es egyetemi Erzsébet névünnepre

tak odaítélni, aki az adott évben kézzelfoghatóan a legtöbbet tette az intézményért. Az emlékérmét először Hóman Bálint kultuszminister vehette át az egyetem fejlesztésében játszott érdemeiért, majd a következő évben Jakabb Oszkár egykori pénzügyminisztériumi államtitkár érdemeit ismerték el vele, aki rádiumhoz és röntgenfelszereléshez juttatta az egyetemet. Az érmet Geecső Sándor szobrászművész tervezte. Előlapján középen Erzsébet királyné szembe néző portréja, hátlapján középen pedig a pécsi székesegyház látható.

A kiállítás utolsó két vitrinje a királyné emlékezetével foglalkozott. Kultuszának fontos részét képezték a tiszteletére ültetett emlékfák, a felállított emlékművek és a róla elnevezett közterületek. A királyné halálát követően felmerült az a gondolat, hogy az elhunytak közadakozásból emlékszobrot állítsanak a magyar fővárosban. A gyűjtés Pécsen is megkezdődött, az utolsó előtti vitrin a pécsi emlékfákhoz, illetve szobrokhoz kapcsolódó anyagot mutatja be.

A tárlóban kiállításra került Verdi *Manzoni requiemjének* szövegkönyve. Ezt a darabot 1898. november 19-én adták elő a pécsi Nemzeti Színházban. A gyászmise bevételét, amely majdnem kereken hétszáz forintot tett ki, az Erzsébet szoboralap javára ajánlották fel. A vitrinben egy kotta is látható volt, Lóhr Vilmos hegedűtanár és karmester *Elégiaja*, amelyet Erzsébet királyné emlékére írt. Ennek tiszta jövedelmét a szerző a pécsi Erzsébet alapítvány javára ajánlotta fel. Az ezer példányban kinyomtatott zenemű kiadását a város finanszírozta, majd a helyi zeneműkereskedők értékesítették darabját egy koronáért.

A vitrin fényképei a pécsi Erzsébet-szobroknak állítottak emléket. A hadsereg jóvoltából emelt szobrok mellett az egyetemhez köthető alkotások is megelevenedtek. A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem első pécsi tanévnyitóján az egyetem dísztermében, a Dudits-freskó alatti fülkében már állt az a porcelánból készült mellszobor, Stróbl Alajos alkotása, amely ma is itt látható. 1934 szeptemberében a Szépművészeti Múzeum letétbe

5. kép – Az egyetem aulája Szentgyörgyi István Erzsébet-szobrával

adta az intézménynek az Erzsébet királyné szoborpályázatra Szentgyörgyi István szobrászművész által készített gipszszobrot. Az életnagyságú, ülő alakot ábrázoló alkotást az aula fülkéjében helyezték el, mivel az a mérete miatt ott hatásosan érvényesült. A korábban itt helyet kapó mellszobrot a jogi kar ekkor felavatott épületének folyosóján állították fel.

A virtuális tárlatunk bemutatja ezen kívül az orvosi kar Zala Györgyhöz köthető, bronzból készült szoborpárját, illetve Stróbl Alajos szobrának másolatát, amely ma az orvosi kar kertjében áll.

A tragikusan elhunyt királyné emlékét különféle irodalmi műfajokban örökítették meg: számos nekrológ, visszaemlékezés, avatóbeszéd, irodalmi emlékezés, anekdota és vers maradt fenn vele kapcsolatban. A kiállítás utolsó vitrinje a Klimo Könyvtár, valamint az Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont könyveiből nyújtott tematikus válogatást.

Farkas Zsuzsanna 2007-ben megjelent műve, az *Erzsébet királyné emlékezete képeslapokon*³ bemutatja, hogy a királyné halálát követően sorra jelentek meg a régi magyarországi emlékhelyeit ábrázoló üdvözlőlapok. Az ezeken látható emlékmúzeumok és szobák, kilátók, emlékkövek, szobrok, festmények, közterületek, intézmények, hidak és épületek mind a magyarok által szeretett királynénak állítanak emléket.

Erzsébet halálát követően számos emlékkötet látott napvilágot, amelyekben róla szóló visszaemlékezések és anekdoták olvashatók. A *Megemlékezés Magyarország nagy királynéjáról*⁴ címet viselő alkotás pár soros méltatásaiban előkelőségek és hírességek vallanak a királynéval és elvesztésével kapcsolatos gondolataikról és érzelmeikről. A kiadványban versek és rövid történetek is olvashatók. A kötetet Gábel Gyula szerkesztő Heinrich Gusztáv irodalomtörténésznek, a budapesti egyetem rektorának dedikálta 1904-ben.

Az *Erzsébet királyasszony emlékének*⁵ című kiadvány hasonló tartalommal látott napvilágot ugyancsak Gábel Gyula szerkesztésében pár évvel az előző kötet kiadását követően. Ebben a megemlékezéseket Erzsébet királynéről szóló cikkek, történetek és anekdoták színesítik. A könyv 24 melléklete az elhunyt királyné életéből vett jeleneteket, helyszíneket, illetve Erzsébet különböző életkorban megörökített arcképeit tárja az olvasók elé.

Sztáray Irma grófnő Erzsébet királyné hűséges udvarhölgyeként a genfi merénylet idején is a kíséretében tartózkodott, így szemtanúja volt az eseményeknek. A királyné utolsó óráiban is mellette volt. Az *Erzsébet királyné kíséretében*⁶ című visszaemlékezéseit egy évtizeddel később jegyezte le édesanyjának küldött levelei alapján: a kötetben felidézte a királyné mellett töltött izgalmas öt évet. A könyvet hét fekete-fehér fotó illusztrálja.

Simon Péter főgimnáziumi tanárként több művet is szentelt Ferenc József uralkodásának. *Király és haza*⁷ című sorozatának első kötete Erzsébet királyné életét tárja fel gyermekkorától kezdve uralkodói tevékenységén keresztül egészen élete utolsó napjáig, illetve a temetéséig. A szerző a kötetet gróf Almásy Kálmánnénak, Erzsébet királyné udvarhölgyének ajánlotta.

Az Erzsébet királyné emlékét ápoló, *A királyné albuma*⁸ című kötetet Ferenc József császárnak és királynak ajánlva a magyar nők írták. A kiadványban található méltatásokat,

3 FARKAS Zsuzsanna – KAJÁN Marianna: *Erzsébet királyné emlékezete képeslapokon*. Budapest, 2007.

4 *Erzsébet. Megemlékezés Magyarország nagy királynéjáról*. Szerk. GÁBEL Gyula Budapest, 1900.

5 *Erzsébet királyasszony emlékének*. Főszerk. GÁBEL Gyula: Budapest, 1905.

6 SZTÁRAY Irma: *Erzsébet királyné kíséretében*. Budapest, 1909.

7 SIMON Péter: *Király és haza: pillantás I. Ferencz József uralkodására 1886-tól 1892-ig*. I. Budapest, 1899.

8 *A királyné albuma*. Szerk. LENGYEL Gizella Budapest, 1900.

verseket és gondolatokat Lengyel Gizella, az *Előkelő Világ* című lap szerkesztője gyűjtötte csokorba. A kötet végén a részvétalbumot jegyző hölgyek névsora, valamint az uralkodó köszönete olvasható.

A Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága szerkesztésében 1892-ben megjelent *A koronázás örömnépe*⁹ című kötet, amely elsősorban Ferenc József életét és magyar királyságát tárja az olvasók, a szerkesztők szándéka szerint főként a magyar ifjúság elé. Ezen kívül a korabeli Budapest, a magyar múlt és a királykoronázás is megelevenedik a könyv lapjaiban. A kiadványban olvasható egy megható történet Erzsébet királyné jóságáról, aki felkeresett egy beteg csószát a kunyhójában és hozzájárult a gyógyulásához.

A nemesi származású Egon Caesar Corti tollából a két háború között számos európai arisztokrata életrajza látott napvilágot. A szerző ezekbe gyakran a nemesi családok magánlevelezését, iratait, a családtagok vallomásait is beleszötte. Az Erzsébet királynéről¹⁰ írott munkájához felhasználta Erzsébet írásait, a királyi pár levelezését, Mária Valéria főhercegnő naplóját, valamint a királyné két udvarhölgye, Festetics Mária és Ferenczy Ida írott hagyatékát. A könyvet 45 javarészt kevésbé ismert kép és fénykép illusztrálja.

Az *Erzsébet királyné, egyetemünk egykori névadója* című kamarakiállítás 2024. március 31-ig volt megtekinthető a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztályán.

6. kép – *A királyné albuma* című kötet borítója

KÉPJEGYZÉK

1. kép	A kiállítás megnyitó ünnepsége (Fotó: Csontos Szabolcs, UnivPécs)
2. kép	Egyetemi díszruha Pozsony és Pécs címerével (Forrás: Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény)
3. kép	Meghívó az 1937-es egyetemi Erzsébet névünnepre (Forrás: Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény)
4. kép	Az Erzsébet Tudományegyetem Barátainak Egyesülete Erzsébet-serlege (Forrás: Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény)
5. kép	Az egyetem aulája Szentgyörgyi István Erzsébet-szobrával (Forrás: Pécsi Egyetemtörténeti Gyűjtemény)
6. kép	<i>A királyné albuma</i> című kötet borítója (Forrás: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont)

⁹ *A koronázás örömnépe a magyar nép és az ifjúság számára.* Budapest, 1892.

¹⁰ CORTI, Egon Caesar: *Erzsébet.* Budapest, 1935.